

Bölüm 3

BOŞANMA: NEDENLERİ, BİÇİMLERİ VE SONUÇLARI

Aysun ERGÜL TOPÇU¹

GİRİŞ

Türkiye’de ve tüm dünyada var olan en eski kültürel geleneklerden biri olan evlilik, genellikle sosyal olarak onaylanmış ve çiftler arasında ekonomik, sosyal ve üreme iş birliğini içeren hukuki bir birliktelik ya da anlaşmadır. Çoğu çift evliliklerine kalıcı olacağı düşüncesiyle ve inancıyla başlamaktadır ancak zaman içerisinde ihtiyaçlarda ve hedeflerde farklılaşmalar söz konusu olabilmekte, bu da ilişkilerin sona ermesi diğer bir deyişle boşanma ile sonuçlanabilmektedir.

Boşanma dünyada olduğu gibi Türkiye’de de son yıllarda giderek artmaktadır. Türkiye’de 2001 yılında boşanan birey sayısı 91.994 iken 2022 yılına gelindiğinde bu sayı neredeyse iki katına çıkarak 180 bin 954 olmuştur. Ayrıca, 2022 yılında gerçekleşen boşanmaların 180 bin 592 çocuk içerdiği görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023a). Boşanma tarihi incelendiğinde, yüksek boşanma oranının karmaşık demografik, ilişkisel, sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (2022) 2021 yılında Türkiye’de sorumsuz ve ilgisiz davranmanın kadınlarda (%24.2) ve erkeklerde (%41.2) boşanma nedenleri arasında ilk sırada geldiğini göstermektedir. Bunu kadınlarda sırasıyla aldatma (%19.3), dayak/kötü muamele (%14.6), evin ekonomik geçimini sağlayamama (%9.9), içki (%8.7), aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması (%5.4), kumar (%2.0), madde bağımlılığı (%2.0), evi terk etme (%1.7), ruhsal bozukluklar (%1.5), aile büyüklerine karşı saygısız davranma (%1.4), hakaret ve küfürlü konuşma (%1.4), kıskançlık (%1.4), ailenin ekonomik durumunun bozulması (%1.4) ve çocuk olmaması (%1.0) izlemektedir. Erkekler için ise sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra sırasıyla aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması (%11.0) evin ekonomik geçimini sağlayamama (%9.7), aldatma (%8.2), evi terk etme (%4.1), aile büyüklerine karşı saygısız davranma (%3.6), hakaret ve küfürlü

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, aysunergultopcu@karatekin.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-2657-5983

konuşma (%3.1), ruhsal bozukluklar (%2.9), ailenin ekonomik durumunun bozulması (%2.9), kıskançlık (%2.1), çocuk olmaması (%1.2), içki (%1.0), dayak/kötü muamele (%0,8), kumar (%0.2) ve madde bağımlılığı (%0.1) en sık rapor edilen nedenler olmuştur. Boşanma, nedeni ne olursa olsun tüm aileyi etkileyen, özellikle de çocuklar söz konusu olduğunda dikkatle ele alınması gereken önemli bir yaşam olayıdır (Amato, 2010). Bu bölümde, giderek artan boşanma olgusunun nedenleri, boşanmanın çiftler ve çocuklar üzerindeki etkileri ve bu etkileri açıklayan mekanizmaların incelenmesi amaçlanmıştır.

BOŞANMANIN NEDENLERİ

Hangi ilişkilerin sürüp hangilerinin biteceğini kesin bir şekilde kestirmek mümkün olmamakla birlikte araştırmalar ilişkileri sona erdiren bazı risk faktörlerinin olduğunu göstermektedir. Bunlar çeşitli demografik, ilişkisel ve sosyokültürel bağlamla ilişkili faktörleri içermektedir (Regan, 2011).

DEMOGRAFİK FAKTÖRLER

Boşanma oranlarındaki değişimle ilişkili temel demografik faktörler cinsiyet, yaş ve sosyoekonomik düzey (SED) olarak ele alınabilir. Yapılan araştırmalar boşanmayı başlatanların çoğunlukla kadınlar olduğunu göstermektedir (Doherty, Harris & Wickel Didericksen, 2016; Kalmijn & Poortman, 2006; Rosenfeld, 2018).

Kadınlar ilişkilerini daha yakından izleme, ilişki sorunlarının daha fazla farkına varma ve bu sorunlar üzerine tartışılmasını daha fazla başlatma eğilimindeyken erkekler ilişki sorunlarıyla ilgili tartışmalardan daha çok kaçınma eğilimindedirler (Amato & Previti, 2003). Bu durum kadınların boşanmayı daha fazla başlatmalarını açıklayabilir.

Yaş ve evlilik süresi de boşanmada öne çıkan risk faktörleri arasındadır. Boşanma alan yazını, evlilik yaşının boşanmanın en tutarlı yordayıcılarından biri olduğunu göstermektedir. Buna göre genç yaşta evlenen kadın ve erkeklerin boşanma riski daha yüksektir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023b). Benzer şekilde ilk evliliklerde boşanma riski evlilik süresi arttıkça düşmektedir. Türkiye'de 2022 yılında gerçekleşen boşanmaların %32,7'si evliliğin ilk 5 yılı, %21,6'sı ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleşmiştir. Evliliğin sonraki yıllarında ise boşanma oranları kademeli olarak düşmüştür (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023a). Amato & Previti (2003) de benzer şekilde, boşanmanın genç yaşta evlenenler arasında daha yaygın olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmada ayrıca genç yaşta evlenenlerin, ileri yaşta evlenenlere göre boşanma nedeni olarak alkol veya uyuşturucu kullanımını

daha fazla bildirdikleri; evlilik yaşı düştükçe evlilik uyumsuzluğunun arttığı ve evlilik süresi arttıkça uyumsuzluğun ve kişilikle ilgili şikâyetlerin düştüğü bulunmuştur. Bu sonuçlardan hareketle araştırmacılar, ilişki sorunlarının kısa süreli evlilikleri bozma olasılığının uzun süreli evliliklere göre daha yüksek olduğuna dikkat çekmişler ve erken yaşta evlenmenin olumsuz sonuçlarının bir nedeninin tutumların, ilgilerin ve hedeflerin yeni gelişimini içeren psikolojik olgunlaşmamışlık olabileceğini belirtmişlerdir.

İlişkilerin sona ermesiyle ilişkili bir başka faktör SED'dir. SED genellikle eğitim ve gelir değişkenleriyle ölçülmektedir (bkz., Ergül Topçu & Güre, 2021a). Eğitim, etkili iletişimi kolaylaştırarak çiftlerin aralarındaki anlaşmazlıkları çözmelerine yardımcı olur. Diğer yandan, ekonomik zorlukların yarattığı stres, eşlerin psikolojik sıkıntılarını ve ekonomik konulardaki anlaşmazlıkları artırır ve ayrıca eşlerin birbirine olan desteğini azaltır (Şahin & Güre, 2022). Bu nedenlerle SED boşanma riski ile daha çok ters orantılıdır. Diğer bir deyişle SED düştükçe boşanma artmaktadır. Bununla birlikte, eğitim her ne kadar etkili iletişimi kolaylaştırarak çiftlerin farklılıklarını ve sorunlarını çözmelerine yardımcı olsa da iyi eğitilmiş bireyler evlilik için özellikle yüksek standartlara sahip olabilir ve eşlerinden önemli düzeyde duygusal destek, arkadaşlık ve kişisel tatmin bekleyebilirler. Bu yüksek standartlar nedeniyle, ilişki sorunları, iyi eğitilmiş bireyler arasında nispeten hızlı bir şekilde boşanma düşüncelerini tetikleyebilir (Amato & Previti, 2003). Farklı kültürlerde yapılan çalışmalar, yüksek eğitimin de evlilik sorunlarıyla (Amato & Previti, 2003) ve boşanmayla ilişkili olduğunu göstermektedir (Poortman & Kalmijn, 2002). Türkiye'de ise eğitim ile boşanma oranları arasında ters yönlü bir ilişki olduğu, kadınların ve erkeklerin eğitim düzeyleri arttıkça boşanma oranlarının düştüğü görülmektedir (Demirci, 2000).

İLİŞKİSEL FAKTÖRLER

İlişkisel faktörler içerisinde araştırmacıların sıklıkla altını çizdikleri önemli bir nokta ilişkide kopuştur (disengagement). İlişkide kopuş belirtileri, duygusal kayıtsızlık (partnere yönelik aşk gibi güçlü pozitif veya öfke gibi negatif duyguların eksikliği); bilişsel kopukluk (partneri ilgisiz, mesafeli veya kendinden farklı olarak görme, kendini partnerden psikolojik olarak uzaklaştırma ve partnere daha az ilgi gösterme) ve davranışsal uzaklaşmayı (eşin yaşamına ilişkin iletişim ve katılım düzeylerini azaltmak ve daha az samimi yollarla etkileşim kurmak gibi) içermektedir (Regan, 2011). De Graaf & Kalmijn (2006) yaptıkları bir çalışmada, katılımcılar tarafından en sık belirtilen boşanma nedenlerinin ilişkisel olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcıların yaklaşık %75'i boşanma nedeni olarak "ayrı

düşmek”, “birbiriyle yeterince ilgilenememek” ve “konuşamamak” gibi faktörleri belirtmişlerdir. Katılımcıların yaklaşık %40’ı ise cinsel sorunları boşanma nedeni olarak değerlendirmişlerdir. Benzer şekilde, Doherty & ark. (2021) İran’da boşanmanın en yaygın nedeninin ilişkisel (ilgisiz davranma) olduğunu ortaya koymuştur. Yukarıda değinilen Türkiye İstatistik Kurumu (2022) verileri de Türkiye’de sorumsuz ve ilgisiz davranmanın kadınlarda ve erkeklerde boşanma nedenleri arasında ilk sırada geldiğini göstermektedir.

Çoğu kültürde ilişkilerin sona ermesiyle yakından ilişkili diğer bir ilişkisel faktör sadakattir. Türkiye İstatistik Kurumu (2023c) verilerine göre 2022 yılında 180.954 evlilikten 124’ü zina nedeniyle boşanmayı içermektedir. Cinsiyet açısından bakıldığında aldatma kadınlarda %19.3 ve erkeklerde %8.2 oranında boşanma nedenidir. Sadakatsizlik duygusal yönden acı verici bir deneyimdir ve aldatılan eşi ciddi şekilde etkileyebilecek psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Aldatılan kişi bu durumu öğrendiğinde öfke, üzüntü, korku, reddedilme, ihanet, kıskançlık, yalnızlık, depresyon, küskünlük ve kafa karışıklığı gibi pek çok duyguyu bir arada yaşamaktadır (Steiner & ark., 2015).

Boşanmayı yordayan diğer önemli bir ilişkisel faktör evlilik çatışmasıdır. Çatışma evlilik ilişkilerinde sıklıkla yaşanan bir durumdur. İlişkilerde çatışmanın bir dereceye kadar bütünüyle gerekli ve normal olduğu, kişiler arası ilişkilerin gelişimi açısından olumlu olduğu düşünülmektedir (Zacchilli & ark., 2009). Bu durumda önemli olan çatışmaların etkili bir şekilde çözümlü çözülmüştür. Alan yazında çatışma çözme biçimlerinin farklı sınıflamaları bulunmakla birlikte, bu sınıflamalar genel olarak olumlu ve olumsuz olarak ele alınabilir (bkz., Can & ark., 2022). Araştırmalar uzlaşma gibi olumlu çatışma çözme biçimlerinin daha yüksek ilişki doyumu ve daha düşük ayrılma olasılığını öngördüğünü göstermektedir (Rusbult & ark., 1982). Özellikle eşin genel kişiliğini eleştirmenin, eşin eleştirilerine savunmacı bir şekilde karşılık vermenin, eşe kendinden aşağıda olduğunu hissettirmenin ve eşin endişelerini görmezden gelmenin boşanma eğilimini artırdığı görülmektedir (Gottman, 1998).

Ayrılmış/boşanmış bireylerin diğer ilişki türlerinden bağlanma biçimleri açısından da farklılaştıkları görülmektedir. Yapılan çalışmalar, ayrılmış ve boşanmış bireylerin hem ilk hem de ikinci evliliği olan bireylere göre anlamlı derecede daha düşük güvenli bağlanma düzeylerine sahip oldukları bulunmuştur (Diamond & ark., 2018). Mevcut araştırmalar, güvensiz bağlanmanın, boşanmanın ve boşanma sonrası zayıf uyumun yordayıcıları olduğunu göstermiştir (McNelis & Segrin, 2019).

SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMLA İLİŞKİLİ FAKTÖRLER

Kadınların ekonomik bağımsızlığının artması, boşanmanın önündeki yasal engellerin azalması ve boşanmaya yönelik tutumların değişmesi gibi sosyokültürel etmenler sıkıntılı evliliklerin sona ermesini kolaylaştırabilmektedir (Regan, 2011). Son yıllarda yaşanan hızlı toplumsal değişimden aile yapısı da etkilenmiştir. Ailelerin eskiden yerine getirdikleri üyelerini korumak, geçimlerini sağlamak ve eğitim olanağı sunmak vb. işlevler artık devletin çeşitli kurumları tarafından giderek daha üstlenilir hale gelmiştir. Aile içerisinde ekonomik ilişkiler de değişmiş, son yıllarda daha fazla kadın gelir getiren bir işte çalışmaya başlamıştır (Emery, 2013). Bu durum erkeğin ev içi rolleri yerine getirme biçimlerini de değişime uğratmıştır. Erkekler özellikle eşlerinin bir işte çalışması durumunda daha fazla ev içi iş bölümü ve çocuk bakımına aktif olarak katılmaya başlamışlardır (Topçu, 2018). Alan yazın incelendiğinde, kadının çalışması ile boşanma arasındaki ilişkiye dair kanıtların çok tutarlı olmadığı görülmektedir. Yapılan bazı araştırmalar, çalışan kadınların boşanma riskinin çalışmayan kadınlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bazı araştırmalar ise kadının çalışması ile boşanma arasındaki ilişkinin kültüre ve kadının çalışmasının evlilikteki diğer bazı etkenlerle etkileşimine bağlı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır. Örneğin Poortman & Kalmijn (2002) çalışan kadınların yüzde 22 daha fazla boşanma riskine sahip olduğunu bulmuştur. Vignoli & ark. (2018) ise kadınların çalışmasının İtalya ve Polonya'da boşanmayı kolaylaştırdığını, ancak Almanya ve Macaristan'da kadının çalışması ile boşanma arasında bu tür bir ilişki olmadığını göstermiştir. Frisco & Williams (2003) kadınların çalışmasının ev içi iş bölümünde adaletsizlik algısını artırarak evlilik mutluluğunu düşürdüğünü bunun da boşanma ihtimalini artırdığını göstermiştir. Benzer şekilde Amato & ark. (2007) kadının çalışma saatleri arttıkça eşlerin evlilikte sorun algılama ihtimallerinin arttığını bulmuştur. Diğer yandan kadının çalışmasının evlilik ilişkisine olumlu katkılarının olduğuna yönelik kanıtlar da mevcuttur. Amato & ark. (2007) kadının gelirinin, algılanan ekonomik sıkıntıyı hafifleterek evlilik kalitesinin diğer boyutlarını iyileştirdiğini ortaya koymuşlardır. Schoen & ark. (2002) ise kadının çalışmasının gerçekte mutsuz evliliklerde boşanma riskini artırdığını göstermiştir. Uğur (2014) Türkiye'de akademisyenlerle yaptığı bir çalışmada, kadınların çalışmasının boşanmaya neden olacak düzeyde bir sorun yaratmadığı ancak erkeklerin ev içi işler ve çocuk bakımı konusunda rollerini yerine getirmediği durumlarda evliliklerde sorunlar yaşandığını ortaya koymuştur. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, kadının çalışmasının ilişkiye

birbirini dengeleyen olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu, kadının çalışmasının daha çok mutsuz evliliklerin bitişini kolaylaştırdığı söylenebilir.

Boşanmanın önündeki yasal engellerin azalması, alan yazında genellikle boşanmayı kolaylaştıran bir faktör olarak ele alınmaktadır. Kökleri antik döneme dayanan boşanma tarih boyunca kültüre ve döneme göre büyük ölçüde farklılık göstermiştir. Batı boşanma tarihinde başlangıçta boşanma bireyler tarafından verilen kişisel bir kararken zamanla dinin ve yasaların etkisi altına girmiş ve katı kurallar tarafından kontrol edilmiştir. Uzun bir süre boyunca boşanmaya yalnızca zina, zulüm ve heretik inanç durumunda izin verilmiştir. 20. y.y'a gelindiğinde, mahkemeler artan boşanma talepleriyle başa çıkabilmek için yasal tanımlamaları genişletmişlerdir. Günümüzde farklı uygulamalar olmakla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nde genellikle eşlerden herhangi biri diğerinin bir kusurunu kanıtlamak zorunda kalmadan hatta eşinin onayını almadan evliliğini sonlandırabilmektedir (Emery, 2013). Türkiye'de boşanmanın tarihi incelendiğinde, Eski Türk Hukukunda erkeğin sebep göstermeden, kadınınsa zina, kötü muamele, iktidarsızlık gibi sebeplere dayanarak boşanma talep edebildiği görülmektedir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte boşanmaların çoğunlukla erkek tarafından boşama ve karşılıklı rızayla boşanma yoluyla gerçekleştiği görülmektedir. 1917 yılında önemli bir değişim gerçekleşmiş ve artık kadınlar evliliğe engel fizyolojik bir kusur veya hastalık, kocanın nafaka borcunu yerine getirmemesi, gaiplik ve geçimsizlik nedenleriyle mahkemeden boşanma talep edebilir duruma gelmiştir. Günümüzde ise boşanma belli sebeplere ve hâkim hükmüne dayanmaktadır. Bu sebepler zina, hayata kast, çok kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz yaşam sürme, terk ve akıl hastalığı şeklindeki özel sebepleri; evlilik birliğinin temelinden sarsılması, eşlerin anlaşması ve ortak hayatın yeniden kurulamaması şeklindeki genel sebepleri içermektedir (Vatansever, 2011). Tarihin eski dönemlerinde boşanmanın önündeki engellerin caydırıcı bir rol oynamış olduğu düşünülmekle birlikte günümüzde boşanma konusundaki yasal değişimin, boşanmanın nedeni olmaktan çok sonucu gibi görüldüğü diğer bir deyişle yasal düzenlemelerin aile yapısındaki değişimlerden önce değil sonra geldiği kabul edilmektedir (Emery, 2013).

Fucik (2020) son yıllarda Avrupa ülkelerinde boşanmanın toplum tarafından kabulünün nasıl değiştiğini incelediği bir çalışmada, boşanmanın kabulünün zaman içinde arttığını ve kabulün boşanma düzeyleriyle bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye'de boşanmaya yönelik tutumlar incelendiğinde, olumlu tutumların zaman içerisinde arttığı görülmektedir. Sencer (1979) tarafından yapılan bir çalışmada, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%78,2),

boşanmayı olağandışı bir durum olarak değerlendirdikleri; %21'inin ise eşlerin gerektiğinde boşanma yolunu seçmelerini normal olarak gördükleri bulunmuştur. Arıkan'ın (1996) araştırmasında ise katılımcılar boşanmanın dikkatli bir inceleme yapıldıktan ve evliliği kurtarmanın bir yolu kalmadığında kabul edilebilir olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca katılımcıların büyük bir kısmı boşanmanın "utanç verici", "ahlaksız" gibi etiketlerle değerlendirilmesini doğru bulmadıklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmada ayrıca daha genç olan, üst sosyoekonomik düzeyden gelen, yüksek eğitim düzeyine sahip, yaşamlarının büyük bir kısmını kentte ya da yurtdışında geçirmiş ve bekar olanların boşanmaya ilişkin değerlendirmelerinin diğer gruplarla kıyaslandığında, belirgin biçimde daha az önyargılı, ayırıcı ve damgalayıcı oldukları ortaya konmuştur.

Boşanma eğilimindeki artışla ilgili bir açıklama da Demografik Geçiş Kuramından (bkz. Zaidi & Morgan, 2017) gelmektedir. Demografik Geçiş Kuramı, değişimin itici gücünün düşünel olduğunu, diğer bir deyişle bireyci tutumlara ve normlara dramatik bir geçiş olduğunu öne sürmektedir. Son yıllarda post modern tutumlar ve normlar yaşamın pek çok alanında Batı toplumları başta olmak üzere çoğu toplumu etkilemiştir. Bu bağlamda önemli bir değişim toplumsal cinsiyet, aile ve doğurganlık konularında ortaya çıkmıştır. Kurama göre bireyselleşme, özerklik ve kendini gerçekleştirme vurgulayan normların öneminin artması bireylerin mutluluk, aşk ve tatmin hakkındaki düşüncelerini değiştirmiş ve evlilik ilişkilerinin zayıflamasına ve boşanma oranlarının artmasına katkıda bulunmuştur. De Graaf & Kalmijn (2006) Demografik Geçiş Kuramının açıklamalarıyla tutarlı bir şekilde, boşanmaların artık geçmişe göre daha psikolojik temelli olduğunu öne sürmektedir. Psikolojikleşme olarak adlandırılan bu hipotez, sosyal refah devleti anlayışının yaygınlaşmasıyla ilişkilerde ekonomik bağların zamanla önemini yitirdiği, duygusal bağların ise daha önemli hale geldiğini öne sürmektedir. Böylece, bir ilişkide birbirini anlama, iletişim kurma, birbirinin ihtiyaç ve duygularına duyarlı olma gibi konulara her geçen gün daha fazla önem verildiğinin altı çizilmektedir.

BOŞANMA BİÇİMLERİ: ÇİFTLER NASIL BOŞANIR?

Boşanma giderek daha fazla bireyler, çiftler ve aile için bir dizi kişisel ve ilişkisel geçişin olduğu uzun vadeli bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır (Parker & ark., 2022). Bohannan (1985) boşanmanın bu çok boyutlu yapısını altı farklı boşanma türü ile ifade etmiştir. Bunlardan ilki boşanmayla ilgili yargı sürecine karşılık gelen *yasal boşanmadır*. İkincisi varlıkların paylaşımı, destek ödemeleri ve benzerini içeren *ekonomik boşanmadır*. Üçüncüsü üzüntü ve bir zamanlar

sevilen birinin kaybının arkasından tutulan yası içeren *duygusal boşanmadır*. Dördüncüsü, boşanan çiftin aile ve arkadaşlar gibi sosyal çevresini boşanma ile ilgili olarak bilgilendirmesine ve onlar tarafından artık bir çift olarak değil bağımsız bireyler olarak algılanmasına karşılık gelen *topluluksal boşanmadır*. Beşincisi, yalnızca çocuklu çiftler için geçerli olan ve anne babalıkla ilgili sorumluluklarını tanımlama süreçlerini ifade eden *ana baba boşanmasıdır*. Sonuncusu ise boşanma sürecinin başında yaşadıkları olumsuz duygularla başa çıkmayı öğrendikleri, çözüme ulaştıkları bir süreci ifade eden *ruhsal boşanmadır*. Bu çok boyutlu ve sürece yayılan özellikleriyle, boşanma evli olan iki kişinin evliliğini yasal olarak sonlandırmasından çok daha fazlasıdır ve çiftlerin bu boyutların her birinde ayrılığı ele alış biçimlerine bağlı olarak değişmekle birlikte hem boşanan bireyler hem de çocuklar üzerinde önemli etkileri vardır.

Boşanmanın aile özellikle de boşanan bireyler ve çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin araştırmalar, karşıt iki temel bakış açısına dayanmaktadır. Boşanmaya ilişkin geleneksel bakış açısı, evliliği yetişkinler ve çocuklar açısından olumlu sonuçlarla ilişkilendirmekte ve boşanmanın ailenin yok oluşu olduğunu, yetişkinler ve çocuklar üzerindeki etkilerinin olumsuz olduğunu ve bu etkilerin yaşamın ileriki yıllarına kadar devam ettiğini öne sürmektedir (bkz., Bramlett & Mosher, 2002; Emery, 2013; Lansford, 2009). Diğer bakış açısı ise boşanmanın evlilikteki hataların düzeltilmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için bir yol olduğunu vurgulamaktadır (bkz., Dönmez & ark., 2016). Bu geleneksel olmayan bakış açısına göre boşanma, işlevsel olmayan bir ilişkiyi sona erdirir ve bireylere daha sağlıklı ilişkiler kurma şansı sunar. Bu rekabet halindeki bakış açılarını uzlaştırmak için alan yazındaki kanıtları incelemek gerekmektedir. Bu yapıldığında araştırmaların boşanmanın hem yetişkinleri hem de çocukları olumsuz etkilediği konusunda oldukça tutarlı sonuçlar ortaya koyduğu, özellikle anne babası boşanan çocukların çeşitli olumsuz gelişimsel sonuçlar açısından risk altında oldukları görülmektedir. Bununla birlikte araştırmacılar, boşanmanın ardından olumsuz sonuçlara yönelik riskin büyük kısmının azınlık bir insan tarafından yaşandığını ve etkilerin uzun vadeli olmadığını da vurgulamaktadır (Sbarra & ark., 2015; Roper & ark., 2020).

BOŞANMANIN YETİŞKİNLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Boşanmış yetişkinler, genel popülasyona kıyasla daha fazla psikolojik sıkıntı ve fiziksel sağlık üzerinde olumsuz etkiler bildirmektedirler (Amato, 2010). Alan yazındaki çalışmalar, boşanmanın yetişkinler için bir dizi psikolojik zorluğun yanı sıra önemli ekonomik değişiklikler, ebeveynlik ilişkilerinin yeniden

müzakere edilmesi, ortak ebeveynlik çatışmalarının yönetimi, arkadaşlıklar ve sosyal ağlardaki değişiklikler ve taşınma gibi değişimleri içeren önemli bir stres kaynağı olduğunu göstermektedir (Sbarra & ark., 2015). Hatta boşanma bazı araştırmacılar tarafından yetişkinlik dönemindeki en stresli yaşam olaylarından biri olarak sınıflandırılmıştır (Lorenz & ark., 2006). Strizzi & ark. (2021) tarafından yapılan bir çalışmada yakın zamanda boşananların algılanan stres seviyelerinin hem genel hem de daha önce boşanmış/ayrılmış nüfusa göre önemli ölçüde daha yüksek olduğu, daha genç yaşta olmanın, daha düşük eğitim düzeyi ve gelire sahip olmanın, sadakatsizliğin, boşanmayı eşin başlatmış olmasının, yeni bir partnere sahip olmamanın ve daha yüksek boşanma çatışmasının erkek ve kadın katılımcıların stres düzeylerini artırdığı görülmüştür.

Boşanmanın ayrıca depresyon ve anksiyete (Hald & ark., 2022), alkol kullanım bozukluğu (Kendler & ark., 2017) ve özellikle erkekler arasında daha yüksek intihar oranları (Byeon, 2023; Corcoran ve Nagar, 2010; Kposowa, 2000; Yip & ark., 2015) ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde Hughes & Waite (2009) tarafından yapılan bir çalışmada, evliliğin bozulmasının sağlığa zarar verdiği ve bunun etkilerinin yıllar sonra da görülebileceği gösterilmiştir. Çalışmanın sonuçları boşanmış kirşlerin ister yeniden evlenmiş ister evlenmemiş olsun, diğer evli bireylere kıyasla kronik rahatsızlık ve hareket kısıtlılığı ve depresif belirtiler vb. sağlık durumlarını içeren tüm boyutlarda daha kötü sağlık sonuçlarına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Araştırmalar ayrıca boşanmış ya da ayrı yaşayanların, evli ya da birlikte yaşayan kişilere göre ruh sağlığı sorunları için sağlık uzmanlarına daha sık başvurduklarını (Bracke & ark., 2010; Colman & ark., 2012) ve daha sık hastane tanılı bulaşıcı hastalık (Nielsen & ark., 2014) yaşadıklarını göstermektedir. Boşanmanın yetişkinler üzerindeki sonuçları bunlarla sınırlı değildir. Çok sayıda kültürden örneklem içeren iki meta analiz çalışmasının sonuçları (Sbarra & ark., 2011; Shor & ark., 2012), boşanmış yetişkinlerin ölüm riski düzeylerinin evli yetişkinlere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Boşanmanın önemli sonuçlarından biri özellikle kadınların ekonomik refahında yaşanan düşüştür. Yapılan çok sayıda araştırma, boşanmanın kadınların hane halkı gelirlerini azalttığı ve yoksulluk riskini artırdığını ve boşanmış kadınların mali durumunun erkeklere veya hiç evlenmemiş kadınlara göre daha kötü olduğunu (Amato, 2010; Leopold, 2018; Van Winkle & Leopold, 2021; Hogendoorn & ark., 2020; Jenkins, 2008; De Vaus & ark., 2017) göstermiştir. Türkiye'de de boşanma sonrası belirtilen sorunların başında ekonomik güçlüğü geldiği görülmektedir (Arıkan, 1990; Demirci, 2000). Kadınların yaşadığı ekonomik zorluklar annelerinin yanında ikamet eden çocukların varlığıyla

daha da artmaktadır. Çocuklu hanelerin ekonomik ihtiyaçları daha fazladır ve anneler boşandıktan sonra kazançlı bir iş bulmakta daha çok zorlanırlar. Ayrıca, evlilikleri sırasında işgücü piyasasından daha uzun süre ve daha sık ayrıldılarsa ve devlet ve nafaka ödemeleri bu durumu telafi etmezse, daha büyük aileleri olan kadınlar için boşanmanın ekonomik stresi daha da artabilir (Van Winkle & Leopold, 2021). Bununla birlikte son dönemde yapılan boylamsal çalışmalar boşanmanın kadınlar üzerindeki olumsuz ekonomik etkilerinin zamanla azalabildiğine yönelik bazı kanıtlar da sunmaktadır. Örneğin, Lichtenstein & ark. (2022) bir çalışmalarında 1996'dan başlayarak 20 yıl boyunca boşanmış kadınların ekonomik refahını incelemişlerdir. Sonuçlar, kadınların ekonomik refahlarının zamanla iyileştiğini (50'li veya 60'lı yaşlarında kariyerlerinin zirvesine ulaştıkça veya emekliliğe girdikçe) ancak sağlığı kötü olan veya azalan iş fırsatları ile karşı karşıya kalan grubun %40'ı için ekonomik baskının devam ettiğini göstermiştir. Kısaca ekonomik sıkıntı genellikle zamanla hafiflese de kadınların ekonomik başa çıkma konusundaki erken değerlendirmeleri, ileri yaştaki değerlendirmeleri ile uyumlu bulunmuştur.

BOŞANMANIN YETİŞKİNLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ AÇIKLAYAN MEKANİZMALAR

Boşanmanın yetişkinler üzerindeki etkileri, bazı etmenlere bağlı olarak değişmektedir. Bu etmenlerden ilki, ilişkiyi bitirme kararını kimin verdiğiidir. Araştırma sonuçları, boşanmayı başlatanların, özellikle boşanmadan sonraki ilk birkaç yıl boyunca, boşanmayı başlatmayanlara kıyasla daha yüksek duygusal ve psikolojik iyi oluşa sahip olduklarını ortaya koymaktadır (Hewitt & Turrell, 2011; Quinney, 2003; Steiner & ark., 2015). Boşanmayı başlatanların izleyen birkaç yıl içerisinde psikolojik açıdan daha iyi sonuçlara sahip olması, “boşanmayı başlatan olma” deneyimi ile “boşanmayı başlatan olmama” deneyiminin etkilerinin farklılaşmasıyla açıklanabilir. Boşanmayı başlatmayan kişi, reddedilme ve pişmanlık duyguları yaşayabilir ve boşanmayı kabullenmekte oldukça zorlanabilir (Oren & Hadomi, 2020). Boşanmayı başlatmayan kişiler ayrıca evliliğin sona ermesiyle ilgili hiçbir kontrole veya söze sahip olmadıkları için bu büyük ve istenmeyen, yaşamı değiştiren olayla ilgili kendilerini güçsüz hissedebilirler. Boşanma başlatan kişi bu kararı duygusal ve düşünsel bir değerlendirmenin ardından yaptığı için daha hazırlıklıdır ve boşanma süreci üzerinde daha fazla kontrole sahiptir. Bu da boşanmadan sonra başlatıcının psikolojik sağlığının daha hızlı iyileşmesine katkıda bulunur (Sweeny & Horwitz, 2001).

Parker & ark. (2022) boşanmayı başlatmanın “başlatıcının kim olduğu” şeklinde basitçe tek bir soruyla ölçülecek bir kavram olmadığını belirtmektedir. Boşanmayı başlatma, her iki tarafın da rol oynadığı bir süreçtir ve bu süreçte boşanma kararına katkıda bulunan bileşenler farklılaşabilir. Boşanmayı başlatma eşlerden biri tarafından, karşılıklı veya başka bir etken tarafından yönlendirilebilir. Örneğin, eşlerden biri boşanmak için yasal işlemleri başlatabilir, ancak evliliğin sona ermesinden eşini sorumlu tutabilir (örneğin, davacının aile içi şiddete veya sadakatsizliğe maruz kaldığı durumlar). Boşanmayı başlatanlar çoğu zaman kadınlar olmasına rağmen (Kalmijn & Poortman, 2006; Rosenfeld, 2018), boşanmadan erkeklerin kendilerini daha fazla sorumlu tuttukları araştırma sonuçlarına da rastlanmaktadır (Parker & ark., 2022). Amato & Previti (2003) boşanmaya yol açan sorunun sorumluluğunu kabul etmenin boşanmaya daha zayıf uyumla ilgili olduğu, ancak boşanmayı en çok isteyen eş olmanın (yani, sorunun çözümü için adım atmanın) boşanma sonrası daha iyi uyumla ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu durumda hem boşanmayı başlatanların hem de başlatmayanların boşanmaya tepki olarak sıkıntı yaşadıkları ancak tepkinin zamanlamasının değiştiği vurgulanmaktadır: boşanmayı başlatanların en yüksek stresi ve büyümeyi boşanmadan önce, boşanmayı başlatmayanların ise sonra yaşadıkları görülmektedir (Parker & ark., 2022).

Boşanmanın yetişkinler üzerindeki etkilerinde farklılaşma yaratan diğer bir etken çocuğun varlığıdır. Örneğin, Leopold & Kalmijn (2016) bireyleri boşanmadan önce ve sonra izleyerek boşanmadan önce çocuk sahibi olmanın çiftlerin iyilik hali üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Sonuçlar çocuk sahibi olan çiftlerin iyilik hallerindeki düşüşün çocuk sahibi olmayan çiftlere göre daha keskin olduğunu ve iyilik halindeki bu düşüşün çocukların daha küçük olması durumunda daha büyük olduğunu göstermiştir. Başka bir çalışmada benzer şekilde (Blekesaune & Barrett, 2005) boşanma sonrası hastalık izni (bir sağlık ölçütü olarak) kullanma düzeyinin, boşanmadan önce çocuk sahibi olan çiftlerde, çocuksuz olanlara kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer bir çalışmada ise (Williams & Dunne-Bryant, 2006) boşanma sonrasında depresyondaki artışın, boşanmadan önce okul öncesi çağda çocukları olan çiftlerde üç kat daha güçlü olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmalar boşanma durumunda çocuğun varlığının boşanmanın çiftler üzerindeki olumsuz etkisini güçlendirdiğini göstermektedir.

Bu noktada önemli bir soru, çocuğun varlığının bu olumsuz etkiyi neden daha da güçlendirdiğidir. Araştırmacılar çocuğun varlığının boşanma sonrası ebeveynlikle ilgili strese artışa yol açarak ve ayrıca ekonomik ve sosyal kaynaklarda boşanmaya bağlı düşüşleri derinleştirerek çiftlerin iyilik hallerini

olumsuz etkilediğini vurgulamaktadırlar (Leopold & Kalmijn, 2016). Çocuğun varlığı boşanan çiftlerin iyilik halini ayrıca boşanma sonrası iş birliği üzerinden de etkilemektedir. Çocuklu çiftlerin ilişkilerini sonlandırmış olmaları, ana baba olarak katılım ve sorumluluklarını ortadan kaldırmaz. Türkiye’de çocukların velayeti çoğunlukla anneye (%75.7) verilse de (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023a), çocukların anne babalarının ilgisine ve desteğine ihtiyaç duyması, eski eşler arasında sürekli bir iş birliğini gerektirmektedir. Ana babalar boşanma sonrası sorumluluklarını yeniden düzenlerler. Çocukların nerede yaşayacaklarına, günlük bakımlarından ve onlarla ilgili önemli kararlardan kimin sorumlu olacağına karar verirler. Ebeveynlerden bir ya da her ikisi zaman içerisinde yeniden evlenebilir ve böyle olduğunda ailenin yeniden organize olması gerekir. Tüm bunlar eski eşler arasında sürekli bir iş birliğini gerektirir (Seltzer, 1994). Boşanmış çiftlerin bu tür bir iş birliğini etkili bir şekilde sürdürmeleri her zaman kolay olmaz ve beraberinde bazı sorunları getirebilir. Bu da çocuğun varlığının çiftlerin iyilik hali üzerindeki olumsuz etkisini güçlendirebilir.

İlişkilerin sona ermesine verilen duygusal tepkilerde cinsiyet farklılıkları da bulunmuş, genellikle kadınların boşandıktan sonra erkeklerden daha fazla duygusal iyileşme ve uyum gösterdiği tespit edilmiştir (Braver & ark., 2006, akt., Regan, 2011). Bu cinsiyet farklılığının olası üç nedeni üzerinde durulmaktadır. İlk olarak kadınlar genellikle boşanma sürecinde ortaya çıkan stresle başa çıkmalarını kolaylaştıran sosyal destek ağlarına erişme ve bunları kullanma konusunda erkeklerden daha başarılıdırlar. İkinci olarak kadınların boşanmayla ilgili stresle başa çıkarmaya çalışırken alkol ve uyuşturucu gibi zararlı veya etkisiz yöntemlere başvurma olasılıkları erkeklerden daha düşüktür. Üçüncü olarak kadınların boşanmayı başlatma olasılığı erkeklerden daha fazladır ve başlatan eş, boşanma kararına giden dönemde genellikle yüksek düzeyde stres yaşar ve bu kararın ardından rahatlama aşamasına geçer (Ragan, 2011).

BOŞANMANIN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ KISA VE UZUN VADELİ ETKİLERİ

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini iki boyutta ele almak gerekmektedir. Bunlardan ilki, boşanmanın getirdiği değişime uyum sürecidir. İkincisi ise çocukların uzun vadedeki psikolojik uyumlarıdır (Emery, 2013). Bu bağlamda yapılan araştırmalar çocukların ana babalarının boşanmasından duygusal, bilişsel ve davranışsal bakımdan etkilendiklerini göstermektedir. Diğer bir deyişle, boşanmış ailelerdeki çocukların boşanmamış ailelerdeki çocuklara göre daha fazla uyum sorunu yaşadıkları görülmektedir (Amato & Dorius, 2010; Lansford,

2009). Boşanma ile en tutarlı şekilde bağlantılı olan gelişimsel alan, çocukların sosyo-duygusal ve problem davranışlarıdır. Bu davranışlar tipik olarak erken ve orta çocukluk döneminde içe yönelim (depresyon, kaygı, düşük özgüven) ve dışa yönelim (kurallara karlı gelme ve saldırganlık), ergenlik döneminde ise depresyon ve suç davranışlarını içermektedir (Cavanagh & Fomby, 2019). Boşanma ayrıca çocukları bilişsel ve akademik alanda da etkilemektedir. Boşanmış ailelerden gelen çocukların okulu bırakma ya da okula devamsızlık ihtimalleri daha yüksek, akademik başarıları daha düşüktür (Bronstein & ark., 1993; Demo & Acock, 1988; Lansford, 2009). Boşanmanın yakından ilişkili olduğu diğer bir alan ise cinsellik ve madde kullanımı gibi davranışları içermektedir (Healey, 2017).

Ayrıca araştırmalar, boşanmanın olumsuz etkilerinin yetişkinliğe kadar uzandığını göstermektedir. Bu konuda yapılan bazı çalışmalar, anne babası boşanan genç yetişkinlerin ilişki algılarının ve deneyimlerinin farklılaştığını göstermektedir. Örneğin anne babası boşanmış bireylerin romantik ilişkilere girme konusunda temkinli davrandıkları ve başarı olasılığından emin olamadıkları görülmektedir (Morrison & ark., 2017). Buna ek olarak romantik ilişkilerinde daha az bağlılık gösterdikleri ve boşanmayı bir seçenek olarak kabul etme olasılıklarının daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Cui & ark., 2011). Benzer şekilde, Fackrell & ark. (2011) anne babası boşanmış bireylerin eleştiri ve aşağılama gibi olumsuz iletişim biçimlerini daha sık kullandıkları ve ilişki kurmakta zorlandıklarını ortaya koymuştur. Roper & ark. (2020) ise anne babası boşanmış olan genç yetişkinlerin anne babası boşanmamış olanlara göre ebeveynlerine daha az saygı duydukları, romantik ilişkilerinden daha az memnun oldukları ve ilişkilerinde sıkıntılar yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca, anne babası boşanmış ya da birlikte yaşarken ayrılmış yetişkinlerin, anne babası evli ya da birlikte kalan yetişkinlere kıyasla, kendilerinin de boşanma ihtimalinin daha yüksek olduğu konusunda bulgular oldukça tutarlıdır (bkz., Amato ve Patterson, 2016). Demir-Dagdas & Drentea (2021) ise boşanmanın yetişkin sağlığı üzerindeki uzun vadeli etkilerini inceledikleri çalışmalarında, çocuklukta anne babası boşanan kişilerin, özellikle kadınların, alkol kullanımı ve depresyon riskinin daha yüksek olabileceğini göstermiştir.

Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkisini Açıklayan Mekanizmalar

Yukarıda özetlenen araştırmalar, anne babası boşanmış çocukların, anne babası boşanmamış çocuklara göre daha yüksek düzeyde içe yönelim ve dışa yönelim sorunlarına, daha düşük akademik başarıya ve uzun vadede romantik ilişkilerde daha fazla soruna sahip olduklarını göstermektedir. Ancak boşanmayı “çiftlerin

henüz evliyken başlayan ve yasal boşanmadan yıllar sonra sona eren, zaman içinde gelişen bir süreç” olarak ele alan Amato'nun (2010, s. 656) da belirttiği gibi yasal boşanmanın çocuklar üzerinde çok az doğrudan etkisi vardır. Bunun yerine, evliliğin bozulmasından önce ve sonra gelen kısa vadeli stresler ve uzun vadeli gerginlikler, çocuklar arasında çeşitli davranışsal, duygusal, kişilerarası ve akademik problemlerin riskini artırır. Bu çerçevede son dönemde araştırmacıların ana babası boşanmış çocuklarla boşanmamış çocukların basit bir karşılaştırması yerine, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini açıklayan mekanizmaları anlamaya daha fazla odaklandıkları görülmektedir. Bu temel mekanizmalar, boşanmanın beraberinde getirdiği ait olma duygusunda azalma, boşanma sonrası ana babalık uygulamaları, anne baba arasındaki çatışma ve ekonomik zorluklar gibi değişim süreçleriyle ilişkilidir. Aşağıda boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini açıklayan temel bazı mekanizmalara yer verilmiştir.

Ait Olma Duygusu

Boşanmış ebeveynler ve boşanmış ebeveynlerin çocukları genellikle mevcut aile yapılarını tanımlamakta zorlanırlar. Mevcut aileleri, içinde doğdukları aile midir yoksa partnerleri olsun olmasın, anne babalarının yeni ailesi/aileleri midir? Yoksa bir aileden söz edilemez mi? Tüm bu durumlarda boşanma, çocuğun bir aile içinde doğduğu, o aile içinde büyüyüp geliştiği ve bir aileye ait olduğu yönündeki temel duygusunu zayıflatmaktadır (Oren & Hadomi, 2020). Ait olma duygusunda azalma ya da parçalanmış hissetme, anne babalar ortak ebeveynlik sürecinde iyi bir iş birliği yaptıklarında bile söz konusu olabilmektedir (Emery, 2013). Bununla birlikte hem annesine hem de babasına bağlılık hisseden (Hogan & ark., 2003); boşanma sonrasında anne babaları tarafından önemsendiğini hisseden ve boşanma sonrası yaşam düzenlemeleri hakkında (örn., hangi ebeveynle nasıl zaman geçirileceği) karar verme konusunda kendisini özerk hisseden çocukların boşanma sonrasında uyumlarının daha iyi olduğu görülmektedir (Maes & ark., 2012). Bu sonuçlar, boşanma sonrası uyumda en önemli faktörün boşanmanın kendisinden çok boşanma sürecinin doğası olduğunu göstermektedir.

Boşanma Sonrası Ana Babalık Uygulamaları

Anne baba-çocuk ilişkisi, ebeveynler kişisel duygularıyla ve başka zorluklarla meşgul oldukları için boşanmadan sonra bir süre bozulabilmektedir (Maes & ark., 2012). Boşanma sırasında, ebeveynlerden biri (genellikle baba) çocuğun yaşadığı evden ayrılır. Genellikle annelerin diğer ebeveynin yokluğunu telafi etmek için çocuk yetiştirme davranışlarını yeniden düzenlemeleri gerekir (Amato, 2010).

Annelerin çocuk yetiştirme uygulamaları, özellikle disiplin ve kontrol, boşanmayı takip eden bir veya iki yıl içinde daha düzensiz hale gelmektedir (Seltzer, 1994). Boşanma ayrıca öncesindeki çatışma düzeyi ne olursa olsun, çocuğun ebeveynleri ile olan ilişkilerinin kalitesini de düşürmektedir (Booth ve Amato, 2001). Boşanma sonrası ebeveyn uygulamalarındaki ve ebeveyn çocuk ilişkilerindeki bu bozulma, çocukların duygusal güvenliklerini ve bağlanmalarını tehdit eder. Boşanma, birlikte yaşama ve yeniden evlenme gibi aile düzenlemelerinde çoklu değişiklikler, çocukların duygusal ve sosyal uyumlarını daha da bozabilir. Bununla birlikte çocuklar ve anneleri yaşamlarını yeniden düzene soktukları ölçüde, duygusal güvenlik yeniden sağlanabilir (Seltzer, 1994).

Baba Çocuk İlişkisi

Boşanma çocukların birlikte yaşamadığı ebeveyniyle iletişiminin azalmasına neden olur. Türkiye’de çocukların velayetinin çoğunlukla annede (%75.7) olması, anne babası boşanan çocukların çok büyük bir kısmının babasıyla iletişiminin sınırlandığını göstermektedir. McLanahan & ark. (2013), nedensellik ilişkilerini inceleyen 47 makalenin bir incelemesinde, babanın yokluğunun (boşanma, birlikte yaşarken ayrılma veya evlilik dışı doğum nedeniyle biyolojik babadan ayrı yaşama) çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin güçlü kanıtlar olduğunu ortaya koymuştur. Sonuçlar, erken ve orta çocukluk döneminde, babanın yokluğunun dışsallaştırma davranışını artırarak çocukların sosyal-duygusal gelişimini olumsuz etkilediğini ve bu etkinin erkeklerde kızlara kıyasla bir miktar daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Duygusal etkilere kıyasla daha zayıf olmakla birlikte baba yokluğunun çocuğun bilişsel yetenekleri üzerinde de etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, sosyal-duygusal gelişim üzerindeki etkilerin ergenlikte de devam ettiği ve ergenlikte baba yokluğunun ergenin sigara içme ve erken çocuk doğurma gibi risk davranışlarıyla yüksek düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bilişsel yetenek üzerindeki zayıf etkiler ergenlikte de devam etmekte ve baba yokluğunun lise mezuniyeti üzerinde güçlü ve tutarlı olumsuz etkisinin olduğu görülmektedir. Diğer bir bulgu ise baba yokluğunun etkisinin yetişkinlikte de devam ettiği, yetişkinlerin psikolojik sağlıkları üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu yönündedir.

Boşanma genç yetişkinlikteki baba çocuk ilişkisinin kalitesini de etkilemektedir. Peters & Ehrenberg (2008) tarafından yapılan bir çalışmada anne babası boşanmamış genç yetişkinler nispeten daha güçlü bir baba çocuk ilişkisi bildirmiştir. Bu çalışmada ayrıca bazı yapısal faktörlerin (babanın daha yüksek sosyoekonomik durumu ve ortak velayet), erken temasın (boşanma sonrası

babayla geçirilen zamanın miktarı) ve ebeveynler arası ilişki faktörlerinin (düşük çatışma, yüksek temas ve iş birliği) baba katılımı ve şefkatine olumlu yönde katkıda bulunduğu bulunmuştur.

Ayrıca alan yazında boşanma sonrası değişen ebeveyn çocuk ilişkilerinin genç yetişkinlerin romantik bağlanma biçimlerini de etkilediğine ilişkin kanıtlar mevcuttur. Anne babası boşanmış çocuklar, genellikle anne babalarıyla birlikte zaman geçirmek yerine daha fazla ayrı ayrı zaman geçirirler. Bu nedenle, boşanmış ailelerden gelen genç yetişkinlerde ebeveyn ergen ilişkilerinin kalitesi ile romantik bağlanma arasındaki ilişkinin, iki ebeveynli ailelerden gelen genç yetişkinlerden farklı olması beklenir. Carr & ark. (2019) yaptıkları boylamsal bir çalışmada, yerleşik olmayan babaların çocuklarının romantik bağlanmasını etkilemede önemli bir rol oynadıklarını göstermiştir. Bu çalışmada, çocuklukta ebeveyn boşanması yaşamış bir örnekleme, anne-çocuk ilişkisinin kalitesi ve baba desteğinin genç yetişkinlikteki romantik bağlanma üzerindeki etkileri incelenmiştir. Sonuçlar yüksek düzeyde baba desteğinin, genç yetişkinleri düşük kaliteli bir anne ergen ilişkisinin olumsuz etkilerinden koruduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle, ergenlikte anneleri ile ilişkileri iyi olmayıp baba desteği yüksek olan kişilerin, genç yetişkinlikte romantik bağlanma kaygılarının daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, boşanma sırasında ve sonrasında etkili ana babalık uygulamalarının ve her iki ebeveynle olumlu ilişkilerin boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini azaltan koruyucu bir rolünün olduğu görülmektedir.

EBEVEYN ÇATIŞMASI

Ebeveyn çatışması, aile yapılarından bağımsız olarak çocukların uyumu üzerinde genel olarak olumsuz etkilere sahiptir. Ebeveyn çatışması çocukları hem model alma yoluyla doğrudan hem de ebeveyn sıcaklığını ve katılımını azaltarak dolaylı olarak etkilemektedir. Kendi sorunlarıyla meşgul olan ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarını zamanında ve yeterince karşılaması genellikle mümkün olmamaktadır. Ergül Topçu & Güre (2021b) tarafından yapılan bir çalışmada çatışmanın dolaylı etkilerine ilişkin önemli kanıtlar elde edilmiştir. Söz konusu çalışmada anne baba arasında yaşanan çatışmanın, annenin ergene karşı davranışlarını ve anne ergen ilişkisini bozarak ergenin içe yönelim ve dışa yönelim problemlerini artırdığı, benlik saygısı ve yaşam doyumunu düşürdüğü ortaya konmuştur.

Ebeveynler arasındaki çatışma, genellikle boşanmadan sonra da devam etmektedir (Güler, 2017). Bu süreçte ebeveynler sıklıkla boşanma sırasında

kendilerinin ve çocuklarının hayatlarını nasıl yeniden düzenleyecekleri, boşandıktan sonra çocukla kimin ne kadar zaman geçireceği ve çocuğa kimin hangi konularda destek olacağı gibi çocuk yetiştirme meseleleri hakkında anlaşmazlıklar yaşayabilmektedirler. Bu meseleler, halihazırda çatışma geçmişi olan ve boşanma aşamasında belirsiz rol sorumluluklarıyla karşı karşıya kalan ebeveynler için daha da zorlayıcı olmaktadır (Seltzer, 1994).

Ebeveynleri boşanan çocukların, boşanmadan önce evlilik çatışmasına maruz kalma olasılığı daha yüksektir. Diğer bir deyişle boşanmış çiftler evli çiftlere kıyasla boşanma öncesinde daha fazla çatışma yaşamaktadırlar (Hanson, 1999). Boşanma öncesi çatışma düşük düzeyde olduğunda evliliklerin sona ermesinin çocuklar üzerinde, yakın ilişkilerin niteliği, arkadaşlardan ve akrabalarından alınan sosyal desteğin miktarı ve genel psikolojik iyilik hali açısından güçlü bir olumsuz etkiye yol açtığı görülmektedir (Booth & Amato, 2001). Diğer yandan çatışmanın yüksek olduğu ailelerde, boşanma sonrası çatışmanın azalmasının çocuklar için koruyucu bir faktör olduğu ileri sürülmüştür (Amato & ark., 1995; Booth & Amato, 2001; Vandewater & Lansford, 1998). Bu bakış açısıyla tutarlı olarak, birçok araştırma, yüksek çatışmalı ailelerde, ebeveynleri boşanmış olan çocukların, ebeveynleri birlikte kalan çocuklara göre daha yüksek psikolojik iyilik haline sahip olduğunu bulmuştur (Booth & Amato, 2001). Bununla birlikte ebeveynler arası çatışmanın boşanmadan sonra devam etmesi çocuklar için oldukça zararlıdır (Güler, 2017), çünkü evli ailelerden gelen çocukların aksine, boşanmış ailelerden gelen çocuklar ilki boşanma, ikincisi ise sürekli ebeveynler arası çatışma olmak üzere iki farklı stres kaynağı ile uğraşmak zorundadır (Forehand & ark., 1994).

EKONOMİK ZORLUKLAR

Ebeveynler ayrıldıktan sonra, bir yerine iki hanenin masrafını üstlenmek zorunda kalırlar. Bu durum, çocukların nerede yaşadığından bağımsız olarak her iki hanenin de kullanabileceği mali kaynakları sınırlandırır. Daha önce boşanmanın özellikle kadınların hane halkı gelirlerinde önemli düşüşlere yol açtığı vurgulanmıştı. Kadınlar daha fazla çocuk bakımı sorumluluğu taşıdıkları için çoğunlukla eşlerine kıyasla daha az ücretli iş deneyimine ve eğitime sahiptirler ve işgücü piyasasında kalıcı ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle iki ebeveynli ailelerle karşılaştırıldığında anne yanında ikamet eden çocukların ekonomik zorluklar yaşama ihtimalleri daha yüksektir (Seltzer, 1994).

SONUÇ

Boşanma oranındaki artış son yıllarda aile hayatındaki en hızlı değişimlerden biridir. Türkiye’de boşanmanın son 20 yıl içerisinde neredeyse iki kat arttığı görölmektedir. Sürece yayılan ve çok boyutlu bir yapıya sahip olan boşanma, özellikle boşanan yetişkinler ve çocuklar üzerindeki etkileri nedeniyle alan yazında incelenen konuların başında gelmektedir. Yapılan araştırmalar boşanmanın, sosyodemografik, ilişkisel ve sosyokültürel olmak üzere çok çeşitli nedenlerinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenlerin anlaşılmasının boşanma konusunda etkili sosyal politikaların uygulamaya konması açısından önemli olduğu düşünölmektedir.

Boşanmanın yetişkinler ve çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin araştırmalar temelde iki karşıt bakış açısına dayanmaktadır. Evliliğin sona ermesine ilişkin geleneksel bakış açısı, evliliği kaçınılmaz olarak yetişkinler ve çocuklar için olumlu sonuçlarla ilişkilendirir ve boşanmanın hem yetişkinlerin hem de çocukların yaşamlarını olumsuz yönde etkilediğini savunur. Diğer bakış açısı ise boşanmanın, işlevsel olmayan bir ilişkiyi sona erdirerek bireylere daha sağlıklı ilişkiler kurma şansı sunduğunu ileri sürer. Bu noktada araştırmacılar arasında boşanmanın hem yetişkinler hem de çocuklar üzerinde kısa ve uzun süreli olumsuz etkilerinin olduğu konusunda genel bir kabul olmasına rağmen genellikle bu farklılıkların boyutu ve kaynağı konusunda fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. Araştırmalar bazı yetişkinlerin ve çocukların boşanmadan diğerlerinden daha fazla etkilendiğini, anne babası boşanmış çocukların çoğunluğunun anne babası boşanmamış çocuklar kadar iyi işlevsellik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Boşanmanın yetişkinler ve çocuklar üzerindeki etkilerinin büyüklüğü yukarıda değinildiği gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Boşanmanın hem yetişkinler hem de çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltan ya da artıran bu faktörlere dair kanıtların varlığı müdahale programları açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, çocuklar için en sağlıklı ortamın iki ebeveynli ailede yaşamak olduğu görölse de iki ebeveynli ailenin çocuklar için her zaman olumlu olmadığı açıktır. Yukarıda belirtildiği gibi yüksek çatışmalı ilişkiler, aile içi istismar, ciddi madde ve davranışsal bağımlıklar gibi koşullar söz konusu olduğunda boşanma koruyucu bir faktör olarak işlev görebilir. Ebeveynler arasındaki yüksek çatışma durumunda boşanma çocukların olumsuz ev ortamından kaçmalarını sağlar. Öte yandan, boşanmadan sonra devam eden çatışmalar, boşanmanın getirdiği diğer sorunlarla baş etmeye çalışan çocuklar için

özellikle zararlıdır. Kısaca, boşanmanın çocukların iyilik hallerine katkı sağlaması, ebeveynler arasındaki çatışmaların boşanma sonrası azalmasına bağlıdır. Benzer şekilde aile içi istismar, ciddi madde ve davranışsal bağımlılıkların olduğu ailelerde de boşanma çocuğun bu olumsuz ortamdaki uzaklaşmasına katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte, boşanma muhtemelen ergenlerin sadece küçük bir azınlığı için bir faydalıdır, çünkü az sayıda ilişkide boşanmayı eşler arasında yüksek düzeyde kronik bir çatışma takip eder.

KAYNAKÇA

- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marital and Family Therapy*, 72(3), 650–666. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- Amato, P. R. & Dorius, C. (2010). Fathers, children, and divorce. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 177–200). John Wiley & Sons, Inc.
- Amato, P. R., & Patterson, S. E. (2017). The intergenerational transmission of union instability in early adulthood. *Journal of Marriage and Family*, 79(3), 723–738. <https://doi.org/10.1111/jomf.12384>
- Amato, P. R., & Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of Family Issues*, 24(5), 602–626. <https://doi.org/10.1177/0192513X03024005002>
- Amato, P. R., Booth, A., Johnson, D. R., & Rogers, S. J. (2007). *Alone together: How marriage in America is changing*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Amato, P. R., Loomis, L. S., & Booth, A. (1995). Parental divorce, marital conflict, and offspring well-being during early adulthood. *Social Forces*, 73(3), 895–915. <https://doi.org/10.2307/2580551>
- Arikan, Ç. (1990). *Social and Psychological Problems of Working Class Divorced Women*. [Unpublished Doctoral Thesis] Hacettepe University.
- Arikan, Ç. (1996). Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması. Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Blekesaune, M., & Barrett, A. E. (2005). Marital Dissolution and Work Disability: A Longitudinal Study of Administrative Data. *European Sociological Review*, 21(3), 259–271. <http://www.jstor.org/stable/3559519>
- Bohannon, P. (1985). *All the happy families: Exploring the varieties of family life*. McGraw-Hill.
- Booth, A., & Amato, P. R. (2001). Parental Predivorce Relations and Offspring Postdivorce Well-Being. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 197–212. <http://www.jstor.org/stable/3599968>
- Bracke, P. F., Colman, E., Symoens, S. A., & Van Praag, L. (2010). Divorce, divorce rates, and professional care seeking for mental health problems in Europe: A cross-sectional population-based study. *BMC Public Health*, 10(1), 1–12. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-224>
- Bramlett, M. D & Mosher, W. D. (2002). Cohabitation, marriage, divorce, and remarriage in the United States: National Center for Health Statistics. *Vital Health Statistics* 23(22), 1–103.

- Braver, S. L., Shapiro, J. R., & Goodman, M. R. (2006). Consequences of divorce for parents. In M. A. Fine & J. H. Harvey (Eds.), *Handbook of divorce and dissolution* (pp. 313–337). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Bronstein, P., Clauson, J., Stoll, M. F., & Abrams, C. L. (1993). Parenting behavior and children's social, psychological, and academic adjustment in diverse family structures. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 42(3), 268–276. <https://doi.org/10.2307/585556>
- Byeon, J. (2023). Suicide and divorce in South Korea: Focusing on types of divorce. *Applied Economics Letters*, 30(2), 153–156. <https://doi.org/10.1080/13504851.2021.1980193>
- Can, F., Ergül Topçu, A. ve Topçu, G. (2022). Romantik Partner Çatışma Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Nesne*, 10(25), 438–455. <https://doi.org/10.7816/nesne-10-25-05>.
- Carr, C. M., Wolchik, S. A., Tein, J. Y., & Sandler, I. (2019). Mother–adolescent and father–adolescent relationships after divorce: relations with emerging adults' romantic attachment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 60(3), 194–210. <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1488120>
- Cavanagh, S. E., & Fomby, P. (2019). Family instability in the lives of American children. *Annual Review of Sociology*, 45, 493–513. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073018-022633>
- Colman, E., Symoens, S., & Bracke, P. (2012). Professional health care use and subjective unmet need for social or emotional problems: a cross-sectional survey of the married and divorced population of Flanders. *BMC health services research*, 12(1), 1–12. <https://doi.org/10.1186/1472-6963-12-420>
- Corcoran, P., & Nagar, A. (2010). Suicide and marital status in Northern Ireland. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 45, 795–800. <https://doi.org/10.1007/s00127-009-0120-7>
- Cui, M., Fincham, F. D., & Durtschi, J. A. (2011). The effect of parental divorce on young adults' romantic relationship dissolution: What makes a difference? *Personal Relationships*, 18(3), 410–426. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01306.x>
- De Graaf, P. M., & Kalmijn, M. (2006). Change and stability in the social determinants of divorce: A comparison of marriage cohorts in the Netherlands. *European Sociological Review*, 22(5), 561–572. <https://doi.org/10.1093/esr/jcl010>
- De Vaus, D., Gray, M., Qu, L., & Stanton, D. (2017). The economic consequences of divorce in six OECD countries. *Australian Journal of Social Issues*, 52(2), 180–199. <https://doi.org/10.1002/ajs4.13>
- Demir-Dagdaz, T., & Drentea, P. (2021). Early parental divorce across the life course: parent–child relationships, women's drinking, and mental health. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 16(1), 50–58. <https://doi.org/10.1080/17450128.2020.1837408>
- Demirci, N. (2000). *The Effects of Divorce on Professional Women's Status and Sex Role*. [Unpublished Doctoral Thesis] Ege University.
- Demo, D. H., & Acock, A. C. (1988). The impact of divorce on children. *Journal of Marriage and the Family*, 50(3), 619–648. <https://doi.org/10.2307/352634>
- Diamond, R. M., Brimhall, A. S., & Elliott, M. (2018). Attachment and relationship satisfaction among first married, remarried, and post-divorce relationships. *Journal of Family Therapy*, 40, 111–127. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12161>

- Doherty, W. J., Harris, S. M., & Wickel Didericksen, K. (2016). A typology of attitudes toward proceeding with divorce among parents in the divorce process. *Journal of Divorce & Remarriage*, 57(1), 1–11. <https://doi.org/10.1080/10502556.2015.1092350>
- Doherty, W. J., Kalantar, S. M., & Tarsafi, M. (2021). Divorce ambivalence and reasons for divorce in Iran. *Family process*, 60(1), 159–168. <https://doi.org/10.1111/famp.12539>
- Dönmez, A., Büyükşahin, A., Taluy, N., Başer, I., & Güler, M. (2016). *Yakın ilişkiler psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Emery, R. E. (2013). *Evlilik, Boşanma ve Çocukların Uyumu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ergül Topçu, A. ve Güre, A. (2021a). Ekonomik Güçlük İndeksi'nin psikometrik özelliklerinin sınanması. *Nesne*, 9(19), 99–113. <https://doi.org/10.7816/nesne-09-19-08>
- Ergül Topçu, A., & Güre, A. (2021b). Olumsuz yaşam olayları, anne-ergen ilişkisi ve ergen uyumu arasındaki ilişkiler: Bir izleme çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 36(87), 106–130. <https://doi.org/10.31828/tpd1300443320191030m000030>
- Fackrell, T. A., Poulsen, F. O., Busby, D. M., & Dollahite, D. C. (2011). Coming to terms with parental divorce: Associations with marital outcomes and the role of gender and religiosity. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(6), 435–454. <https://doi.org/10.1080/10502556.2011.592429>
- Forehand, R., Neighbors, B., Devine, D., & Armistead, L. (1994). Interparental conflict and parental divorce: The individual, relative, and interactive effects on adolescents across four years. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 43(4), 387–393. <https://doi.org/10.2307/585369>
- Frisco, M. L., & Williams, K. (2003). Perceived housework equity, marital happiness, and divorce in dual-earner households. *Journal of Family Issues*, 24, 51–73. <https://doi.org/10.1177/0192513X02238520>
- Fucik, P. (2020). Trends in divorce acceptance and its correlates across European countries. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 56(6), 863–895. <https://doi.org/10.13060/csr.2020.053>
- Gottman, J. M. (1998). Psychology and the study of marital processes. *Annu. Rev. Psychol.* 49, 169–97. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.169>
- Güler, G. (2017). Ebeveyn yabancılaştırma sendromu ve boşanma. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, 3(3), 225–228. <https://doi.org/10.5455/cap.20110321>
- Hald, G. M., Ciprić, A., Sander, S., & Strizzi, J. M. (2022). Anxiety, depression and associated factors among recently divorced individuals. *Journal of Mental Health*, 31(4), 462–470. <https://doi.org/10.1080/09638237.2020.1755022>
- Hanson, T. L. (1999). Does parental conflict explain why divorce is negatively associated with child welfare? *Social Forces*, 77(4), 1283–1316. <https://doi.org/10.2307/3005877>
- Healey, J. (2017). *Coping with Separation and Divorce*. The Spinney Press.
- Hewitt, B., & Turrell, G. (2011). Short-term functional health and well-being after marital separation: Does initiator status make a difference? *American Journal of Epidemiology*, 173(11), 1308–1318. <https://doi.org/10.1093/aje/kwr007>
- Hogan, D., Halpenny, A. & Greene, S. (2003). Change and continuity after parental separation: Children's experiences of family transitions in Ireland. *Childhood* 10(2), 163–180. <https://doi.org/10.1177/0907568203010002004>
- Hogan, P. F., & Furst Seifert, R. (2010). Marriage and the military: Evidence that those who serve marry earlier and divorce earlier. *Armed Forces & Society*, 36(3), 420–438. <https://doi.org/10.1177/0095327X09351228>

- Hogendoorn, B., Leopold, T., & Bol, T. (2020). Divorce and diverging poverty rates: A risk-and-vulnerability approach. *Journal of Marriage and Family*, 82(3), 1089–1109. <https://doi.org/10.1111/jomf.12629>
- Hughes, M. E., & Waite, L. J. (2009). Marital biography and health at mid-life. *Journal of Health and Social Behavior*, 50(3), 344–358. <https://doi.org/10.1177/002214650905000307>
- Jenkins, S. P. (2008). *Marital splits and income changes over the longer term*. Institute for Social and Economic Research, University of Essex. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.470.933&rep=rep1&type=pdf>
- Kalmijn, M., & Poortman, A. R. (2006). His or her divorce? The gendered nature of divorce and its determinants. *European Sociological Review*, 22(2), 201–214. <https://doi.org/10.1093/esr/jci052>
- Kendler, K. S., Lönn, S. L., Salvatore, J., Sundquist, J., & Sundquist, K. (2017). Divorce and the onset of alcohol use disorder: a Swedish population-based longitudinal cohort and co-relative study. *American Journal of Psychiatry*, 174(5), 451–458. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2016.16050589>
- Kposowa, A. J. (2000). Marital status and suicide in the National Longitudinal Mortality Study. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 54(4), 254–261. <https://doi.org/10.1136/jech.54.4.254>
- Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2), 140–152. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x>
- Leopold, T. (2018). Gender differences in the consequences of divorce: a study of multiple outcomes. *Demography* 55(3), 769–797. <https://doi.org/10.1007/s13524-018-0667-6>.
- Leopold, T., & Kalmijn, M. (2016). Is divorce more painful when couples have children? Evidence from long-term panel data on multiple domains of well-being. *Demography*, 53(6), 1717–1742. <https://doi.org/10.1007/s13524-016-0518-2>
- Lichtenstein, B., Lucke, J., & Loxton, D. (2022). Women and divorce: Financial coping from midlife to older age. *Journal of Women & Aging*, 34(3), 323–340. <https://doi.org/10.1080/08952841.2021.1935552>.
- Lorenz, F. O., Wickrama, K. A. S., Conger, R. D., & Elder Jr, G. H. (2006). The short-term and decade-long effects of divorce on women's midlife health. *Journal of Health and Social Behavior*, 47(2), 111–125. <https://doi.org/10.1177/002214650604700202>
- Maes, S. D., De Mol, J., & Buysse, A. (2012). Children's experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study. *Childhood*, 19(2), 266–279. <https://doi.org/10.1177/0907568211421220>
- McLanahan, S., Tach, L., & Schneider, D. (2013). The causal effects of father absence. *Annual Review of Sociology*, 39, 399–427. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071312-145704>
- McNelis, M., & Segrin, C. (2019). Insecure attachment predicts history of divorce, marriage, and current relationship status. *Journal of Divorce & Remarriage*, 60(5), 404–417. <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1558856>
- Morrison, S. C., Fife, S. T., & Hertlein, K. M. (2017). Mechanisms behind prolonged effects of parental divorce: A phenomenological study. *Journal of Divorce and Remarriage*, 58(1), 44–63. <https://doi.org/10.1080/10502556.2016.1262652>
- Nielsen NM, Davidsen RB, Hviid A, Wohlfahrt J. (2014). Divorce and risk of hospital-diagnosed infectious diseases. *Scandinavian Journal of Public Health*. 42(7), 705–711. <https://doi.org/10.1177/1403494814544398>

- Oren, D., & Hadomi, E. (2020). Let's talk divorce-an innovative way of dealing with the long-term effects of divorce through parent-child relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 61(2), 148–167. <https://doi.org/10.1080/10502556.2019.1679593>
- Parker, M. L., Diamond, R. M., Ledermann, T., & Tambling, R. R. (2022). The beginning of the end: A revised inventory of divorce initiation. *Family Relations*, 71(4), 1619–1636. <https://doi.org/10.1111/fare.12660>
- Peters, B., & Ehrenberg, M. F. (2008). The influence of parental separation and divorce on father–child relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49(1-2), 7–109. <https://doi.org/10.1080/10502550801973005>
- Poortman, AR., Kalmijn, M. (2002). Women's Labour Market Position and Divorce in the Netherlands: Evaluating Economic Interpretations of the Work Effect. *European Journal of Population* 18, 175–202 <https://doi.org/10.1023/A:1015520411449>
- Quinney, D. (2003). Resilience and divorce adjustment in adults participating in divorce recovery workshops. *Journal of Divorce and Remarriage*, 40(1-2), 55–72. https://doi.org/10.1300/j087v40n01_04.
- Regan, P. (2011). *Close relationships*. Routledge.
- Roper, S. W., Fife, S. T., & Seedall, R. B. (2020). The intergenerational effects of parental divorce on young adult relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 61(4), 249–266. <https://doi.org/10.1080/10502556.2019.1699372>
- Rosenfeld, M. J. (2018). Who wants the breakup? Gender and breakup in heterosexual couples. In Duane F. Alwin, Diane Felmlee, & Derek Kreager (Eds.), *Social networks and the life course: Integrating the development of human lives and social relational networks* (pp. 221–243). Cham: Springer International Publishing.
- Rusbult, C. E, Zembrodt, I. M, Gunn, L. K. (1982). Exit, voice, loyalty and neglect: Responses to dissatisfaction in romantic involvements. *J. Personal. Soc. Psychol.* 43, 1230–42. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.43.6.1230>
- Sbarra, D. A., Hasselmo, K., & Bourassa, K. J. (2015). Divorce and health: Beyond individual differences. *Current Directions in Psychological Science*, 24(2), 109–13. <https://doi.org/10.1177/0963721414559125>
- Sbarra, D. A., Law, R. W., & Portley, R. M. (2011). Divorce and death: A meta-analysis and research agenda for clinical, social, and health psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 6, 454–474. <https://doi.org/10.1177/1745691611414724>
- Schoen, R., Astone, N. M., Rothert, K., Standish, N. J., & Kim, Y. J. (2002). Women's employment, marital happiness, and divorce. *Social Forces*, 81(2), 643–662. <https://doi.org/10.1353/sof.2003.0019>
- Seltzer, J. A. (1994). Consequences of marital dissolution for children. *Annual Review of Sociology*, 20(1), 235–266. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.20.080194.001315>
- Sencer, Y. (1979). *Türkiyede Kentleşme: Bir Toplumsal ve Kültürel Değişme Süreci*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Shor, E., Roelfs, D. J., Bugyi, P., & Schwartz, J. E. (2012). Meta-analysis of marital dissolution and mortality: Reevaluating the intersection of gender and age. *Social science & medicine*, 75(1), 46–59. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.03.010>
- Steiner, L. M., Durand, S., Groves, D., & Rozzell, C. (2015). Effect of infidelity, initiator status, and spiritual well-being on men's divorce adjustment. *Journal of Divorce and Remarriage*, 56(2), 95–108. <https://doi.org/10.1080/10502556.2014.996050>

- Strizzi, J. M., Ciprić, A., Sander, S., & Hald, G. M. (2021). Divorce is stressful, but how stressful? Perceived stress among recently divorced Danes. *Journal of Divorce & Remarriage*, 62(4), 295–311. <https://doi.org/10.1080/10502556.2021.1871838>
- Sweeny, M. M., & Horwitz, A. V. (2001). Infidelity, initiation, and the emotional climate of divorce: Are there implications for mental health? *Journal of Health and Social Behavior*, 42, 295–309. <https://doi.org/10.2307/3090216>
- Şahin, H., & Güre, A. (2022). Ekonomik Güçlükler ile Evlilik Niteliği Arasındaki Bağlantıların Aile Stres Modeli Çerçevesinde İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 37(90), 1–14. <https://doi.org/10.31828/tpd1300443320191125m000043>
- Topçu, G. (2018). Varsayılan aile kaskacında babalık: Türkiye’de farklı babalık algıları ve sosyal politika ilişkisi. *Toplum ve Bilim*, 145, 54–102.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2022). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Türkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023a). *Evllenme ve Boşanma İstatistikleri, 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evllenme-ve-Bo%C5%9Fanma-%C4%B0statistikleri-2022-49437&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023b). *Evlilik süresi ve yaş grubuna göre boşanmalar, 2001-2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evllenme-ve-Bo%C5%9Fanma-%C4%B0statistikleri-2022-49437&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023c). *Yaş grubu ve nedene göre boşanmalar, 2001-2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evllenme-ve-Bo%C5%9Fanma-%C4%B0statistikleri-2022-49437&dil=1>
- Uğur, S. B. (2014). *Boşanma sürecinin akademisyen kadınlar üzerine etkileri (Akdeniz Üniversitesi örneği)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Akdeniz Üniversitesi.
- Van Winkle, Z., & Leopold, T. (2021). Family size and economic wellbeing following divorce: The United States in comparative perspective. *Social Science Research*, 96, 102541. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2021.102541>
- Vandewater, E. A., & Lansford, J. E. (1998). Influences of family structure and parental conflict on children’s well-being. *Family Relations*, 323–330. <https://doi.org/10.2307/585263>
- Vatansever, M. (2011). *Eski Türk Hukukunda Boşanma ve Günümüz Hukukuyla Karşılaştırılması*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Vignoli, D., Matysiak, A., Styr, M., & Tocchioni, V. (2018). The positive impact of women’s employment on divorce: Context, selection, or anticipation? *Demographic Research*, 38, 1059–1110.
- Williams, K., & Dunne-Bryant, A. (2006). Divorce and adult psychological well-being: Clarifying the role of gender and child age. *Journal of Marriage and Family*, 68, 1178–1196. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00322.x>
- Yip, P. S., Yousuf, S., Chan, C. H., Yung, T., & Wu, K. C. C. (2015). The roles of culture and gender in the relationship between divorce and suicide risk: A meta-analysis. *Social Science & Medicine*, 128, 87–94. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.12.034>
- Zacchilli, T. L., Hendrick, C. ve Hendrick, S. S. (2009). The romantic partner conflict scale: A new scale to measure relationship conflict. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26(8), 1073–1096. <https://doi.org/10.1177/0265407509347936>
- Zaidi, B., & Morgan, S. P. (2017). The second demographic transition theory: A review and appraisal. *Annual Review of Sociology*, 43, 473–492. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053442>